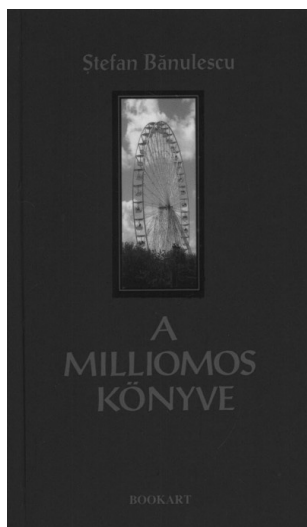

SERESTÉLY ZALÁN

Paradoxonok könyve

ȘTEFAN BĂNULESCU: A MILLIOMOS KÖNYVE

Bookart Kiadó
Csíkszereda, 2011
356 oldal, 3890 Ft

Ștefan Bănulescu munkája, a *Cartea de la Metopolis* 1977-ben jelent meg román nyelven. Közel harmincöt évnek kellett eltelnie, míg 2011-ben Demény Péter fordítói vállalkozása nyomán a *Bookart* gondozásában a magyar olvasóközönség kezébe került. A könyv utazása nyelvben és időben nyomot hagyott a vállalkozáson: Bănulescu munkájának magyar tolmácsolása *A Milliomos könyve* címmel jelent meg.

Minden, amit itt olvasunk, a pusztulás árnyékában zajlik: Metopolisz lassú felőrlődésének vagyunk szemtanúi a paradoxonok malmában. A könyv szabályos időközönként ráerősít a nyomra, Metopoliszt vöröses por felhői burkolják, valószínűleg annak a vörös márványtömbnek porladó részecskéi, mely a dombokra amfiteátrumszerűen épített Metopolisz alatt nyúlik el teljes hosszúságában. E pusztulást csak fenyegetőbbé teszi, hogy története alig artikulált, tulajdonképpen csak a tényét ismerjük szűkszavú, ám annál világosabb utalásokból: a „dombok alatt pedig a kapzsi vörös márványra várakozók pusztították a várost, amikor sorra eltűnt Az Örmény Bodegája, a Német Lába, Maroszin Tábornok és Glád Tábornok, aztán a Vörös Kanca (...)” (*A Milliomos könyve*. Ford. Demény Péter, 87.)

” A könyv, illetve Metopolisz legátfogóbb paradoxona az említett márványtömb: „Egy szép napon a város alatti dombjainkat fogjuk felzabálni. Ha a gyomrukban, ahogy reméljük, bőségesen találunk vörös márványt, akkor városunk és házaink elsüllyedése árán gazdagodunk meg – mondta egyszer ugyancsak Maroszin Tábornok (...)” (Bănulescu: 43.) Metopolisz körül bányásztársaságok, földmérők kezdenek rajzani időről időre. Metopolisz dübörgő útja az enyészet irányába azonban nem egyetlen történet, hanem történetek sora. Rokonszenves, ám valamiképp mégis hibát vétő, illetve önző emberek történetei. Elvarratlan történetek és történeteik körvonalaiából nyugtalanítóan kilógó szereplők. „(...) ahol nincsenek bűnök, ott történetek sincsenek” (Bănulescu: 149.) – gondolja Polider, a szabómester, akinek „csodálatos

memóriája van” és „egy csomó testre emlékszik Dikomésziából és a Gyapjú Várából” (Bănulescu: 137.). Aram Telguran, az örmény kávézótulajdonos is explicit vallomást tesz a történetekről: „Ne királynőm, a te ajkaid nem kell azokról suttogjanak, amik más miatt történtek veled. Halgass, én bíbor gyönyörűségem. Ami nem a te történeted, és nem érdemelted meg, hogy megtörténjen veled, az mindig egy szomorú történet” (Bănulescu: 107.) – figyelmezteti Telgurant a még jóformán gyermek Vörös Kancát, aki később a folyam összes tengerészét kiszolgálja majd. De Telgurannak igaza van: Metopoliszban sokan nem érdemelnék meg történetüket, noha van nekik. Bűnbe esnek, de bűnük inkább a tragédiák nyomvonalára terel, mintsem a megvetés és az ironikus distancia terepére. Tiszteletreméltó, de legalábbis szerethető emberek, akik eltévelyednek, akiknek élete egyetlen pillanaton fordul meg, melyet viszszaporítani vagy helyreigazítani képtelenség. A legerőteljesebben talán a Vörös Kanca teste sít meg a tragédiák ezen – alapvetően paradoxális – szövetét. A Vörös Kancáról az a hír járja, hogy talált gyermek, akit a bivalypásztor Nagy Kiva nevelt mindaddig, míg egy áradás során meg nem halt, a gyermeket pedig Fibulára, az ékszerkészítőre hagyta.

A történet tehát kapcsolatot teremt Oidipusz történetével – s egyszersmind a görög antikvitással –, aki maga is talált gyermek, sorsa elől pedig hiába próbál térben kitérni, hiszen időben mégis beteljesíti azt. A névadás kérdése legalább ennyire paradoxális, két irányba ható problémává válik. A név egyrészt lemásol valamit – valami nagyon specifikusat és csak rá jellemzőt – hordozójáról, másrészt azonban hozzá is ad valamit a reprezentáltnak, hiszen a valóság csak részben és hiányosan vagy fölöslegekkel konvertálható nyelvi jelekké.

„Egy nap Fibula nézte-nézte, ahogy [a Vörös Kanca, aki ekkor még nem kapta meg a gúnynevet] magasan, vékonyan és meztelenül járkal a pénzhalmok között, amelyeket a lánogokba szántak, szeme végighalad a vörös hajon, amely a válláig ért, és amely jobban befedte, mint a rongyos ruha. (...) – Megkapod a bakancsodat a közelgő havadhoz. De neked vörös bakancsra lesz szükséged (...). Amikor megkapod, és érzed a lábadon, az lesz az érzésed, hogy valahonnan a semmiből érkezik, és a kancaszerű csontjaidból nőtt ki, mert olyan a fejed és a lábad, akár egy vékony kancáé” (Bănulescu: 76–77.) – mondja Fibula féltékenyen a fiatal lánynak, akit részben ő nevelt föl. A Vörös Kanca bakancsát egyrészt sajátos fiziológiai jegyekért kapja, másrészt ez a bakancs mint stigma lesz az, ami örökre elválaszthatatlanná teszi kiszolgáltatott sorsától és gúnynevétől.

A kiadás előszavában Demény Péter megjegyzi: „(...) Bănulescu még közvetve sem ítélkezik. A történetekben (...) sok a törökösség, hagyjál-hogy-én-is-hagyjalak (...), de *A Milliomos könyve* nem csap le ezekre a gesztusokra és ezekre a szereplőkre: enyhe iróniával beszél róluk, és folytatja, amit elkezdett. És aminek maga sem tudja a folytatását, ezért idézi hosszan Maroszín Tábornokot.” (Demény: *A jókedvű szomorúság regénye*. In Bănulescu: 8.)

Noha Bănulescu valóban ártatlan, narrátora nem egészen semleges: fölvesz némi ironikus distanciát az elbeszéltekhez mérten, mely valamiképpen elfedi saját implikáltságát a pusztulásban. A Milliomos ugyanis saját történetét nem – vagy csak alig – adja hozzá Metopolisz enyészetének forgatókönyvéhez, nézőpontja valamelyest Maroszín Tábornok által szerkesztett, és jobbára jelen időben reflektál önmagára, mintha e közösségre vonatkoztatott kontemplatív figyelemmel letakarná múltját. Azt a múltat, melyet a közösség tagjainak történetmozaikjaiban megjelenít.

A Milliomos a Metopolisz portái formálta amfiteátrum fölötti dombon lakik. „(...) Boëthius – írja Borges *A rémálmom* című esszéjében –, a szenátor, elképzeli egy lóversenyt figyelő nézőt.

Kint van ez a néző a versenypályán, s látja a tribünről a lovakat, a startot, a versengés fordulatait, a célba futó paripát, mégpedig mindig egyiket a másik után. Ám Boëthius odaképzeli még egy nézőt. S ez a néző látja az első nézőt, és látja a versenyt is: gyaníthatóan Istenről van szó.” (Jorge Luis Borges: *Az ős kastély*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999., 163.) Az analógia nem szorul magyarázatra, a Milliomos azonban eléggé önreflexív ahhoz, hogy saját lét-helyzetét valamiképpen artikulálja: „Soha nem voltam olyan gyöngye, hogy azzal áltassam magam, uralom Metopoliszt, vagy akár a tekintetemmel uralkodom rajta” (Bănulescu: 42.) – írja a Milliomos, miközben néhány oldallal odébb így nyilatkozik: „(...) mivel a szemem előtt játszódik le a helység udvaraiban és utcácskáiban történő legkisebb mozdulat is, mintha bizony egy egyre mozgó égbolttól tekintenek alá, felnagyíthatnám ezt a mindennapi és illanó rajzot, melyet a pillantásom elkapott, és a *múlt-jelen-jövő* léptéke szerint vázolt; ostoba pillanatképek milliméternyi töredékeiből összeköthetném és egységessé tehetném, tehát az egyben megalkothatnám a metopoliszi sorsok térképét.” (Bănulescu: 45.)

Talán nem is ez a legsúlyosabb paradoxon, de mint a további paradoxonok öntőformája, minden bizonnyal ez az egyik legalapvetőbb: a világ rögzíthető, az emberi gesztusok sora feltérképezhető. Noha a könyv mindvégig ennek ellenkezőjét demonstrálja: azt, hogy a mozai-kos, mozdulatlan képben benne foglaltatik a feszültség, a bomlás immanenciája.

„Egy júniusi napon, dél körül, egy száraz és magas ember érkezett Metopoliszba. (...) Szekerekereket gurított maga előtt, úgy közeledett az országúton.” (Bănulescu: 11.) Mindjárt ezzel a mondatlal kezdődik Bănulescu regénye. A falu határában a Milliomos fogadja Gládot, majd arról faggatja, mi érkezésének motívuma: „Azt kérdeztem, azért jöttél-e ide, hogy meggazdagodj. Mások is jöttek, két keréssel is, négyel is, és láthatod, mi lett a vége – és sétapálcával a házakra és udvarokra mutattam.” (Bănulescu: 13.)

A kerék motívuma alapvetően keresztény történetkört idéz: a tálumok példázatát. Gládnak engedik beváltani tálumát – mind metaforikusan, mind pedig a szó legszorosabb értelmében –, hiszen azáltal, hogy hosszasan rejtegetik a közösség tekintete elől, feltartóztatják gúnynevét, a Gyapjú Várából származó fagygyűből pedig beindítja gyertyagyárát, melynek a magával görgetett szekérkerék a sarokköve. A keresztényi gesztus ott válik paradoxálissá, amikor találkozik egy másik kulturális erőterrel: a rabszolgatartó társadalmakéval. Glád éjt nappallá téve dolgozik Maroszin Tábornok birtokán, míg megkapja azt a rangjelzések nélküli egyenruhát, mely megóvja egy előnytelen gúnynévtől, miközben Maroszin Tábornok hatalma – nepotista módon – maradéktalanul szétpereg rokonai körében.

Maroszin Tábornok birtokán a Mármációból szabadult Gládot majdnem halálra gyötri a munka. Az éjszaka közepén kénytelen dolgozni szakadó esőben, jéghideg vízben – a közösség ugyanis nem szerezhet egyelőre tudomást Metopoliszban való tartózkodásáról. „A Vörös Kanca félelmetes nyerítéssel máris rávetette magát, még a kezével és a vállával is üvöltött, egész iszonyú testével ütötte Gládot, visszanyomta a vízbe, kényszerítette, hogy ismét alámerüljön, és folytassa azt a munkát, amit egy bűvárnak kellett volna elvégeznie. (...) Soha nem láttam ilyen gyönyörű és egyben ilyen rút némbert, aki ennyire szeresse és ennyire gyűljölje a szeretőjét, szerelmével és gyűlöletével egyaránt annak diadalát kívánva” (Bănulescu: 54.) – világít rá egy újabb paradoxonra a Földmérő, akit ugyancsak helyett: bekebelez és elfed az önkényuralmi berendezkedés, hiszen hozzáférhetetlen a története.

A Lovak Szigetén bujkáló, végnapjait tengető és önként vállalt elvonultságban élő hajdani bűnözőt, Hulla Bandit kézre kerítik a dikomésziaiak, és több évnyi börtönbüntetésre ítélik: végelgyengülésében már a börtönéül szolgáló bányához vezető úton életét veszti.

Amellett foglalok tehát állást, hogy *A Milliomos könyve* paradoxális gesztusok és történetek sorából táplálkozó építmény, egy recsegő mozaik. Az ekphrasztikus megörökítés, rögzítés pillanata nyomán azonnal elbomlanak Dikomészia szociális, hatalmi és térbeli kötése, összeroskad: amit látunk, már épp nincs, és azért nincs, mert látjuk.

Tulajdonképpen mit tekintünk paradoxonnak? Paradoxon például Arisztotelész azon tétele, miszerint „akinek sok barátja van, annak egy sincs”, illetve – ahogy Kierkegaard *Félelem és reszketés* című munkájában rámutat – önmagában az Istenbe vetett hit. Izsák meggyilkolásának isteni parancsa az etikum teleologikus felfüggesztése. Az ember tehát döntése szabadságára ítéltetett: magára marad annak minden felszabadító erejével és bénító felelősségével. A paradoxonok arra tanítanak, hogy számba vehetetlen vonatkozási keretben létezőnk, szavaink, döntéseink különböző közegekben, terepen más-más súllyal, jelentéssel és következményekkel esnek latba. Ha ezt valaki nem veszi tekintetbe, az óhatatlanul pusztulással jár, hiszen a potenciális jelentések megsemmisítik egymást – ahogy már tanúi voltunk ennek a Vörös Kanca nevét illetően. De ki ez a valaki? Vajon megengedhetjük-e magunknak, hogy rámutassunk, hiszen esetünkben ez egy lekerekítő gesztus lenne, s mint ilyen félre-, illetve a problémából kivezető. Ismét magunkra maradtunk a döntés szabadságával.

Egy paradoxon azért még maradt, ami nem Metopoliszt, hanem a mindenkori fordítói munkát illeti. A fordító keserű, de egyszersmind hálás sorsa, hogy láthatatlan marad mindaddig, míg nem vét, vagy munkája nem válik összevethetővé másvalaki tolmácsolásával. Demény Péter fordításában semmilyen jelét nem tapasztaltam az előbbinek – egójának lenyomata e vállalkozáson egyedül a becsületesség és az önmegtartóztató fegyelmezettség –, a másodikat pedig szívből kívánom neki és mindannyiunknak.

(*Ștefan Bănuțescu: A Milliomos könyve. Ford. Demény Péter*)